

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ В УСКЛАДНЕНИХ УМОВАХ

Гуров О. М.¹, Антонов А. Г.², Сургай Н. М.², Татарко С. В.², Шилан В. І.³, Узбек Т. С.²

¹Харківське обласне бюро судово-медичної експертизи, м. Харків, Україна

²Донецький національний медичний університет, м. Кропивницький, Україна

³Кіровоградське обласне бюро судово-медичної експертизи, м. Кропивницький, Україна

Резюме. Автори провели дослідження сучасного стану судово-медичної експертизи щодо ідентифікації осіб, які загинули в умовах масової загибелі людей. Були виявлені наявні проблеми судово-медичної ідентифікації осіб в ускладнених умовах. Автори визначили шляхи створення експертних технологій, розробка та використання яких можуть значно покращити стан ідентифікації осіб в умовах масової загибелі людей.

Ключові слова: судово-медична експертиза, криміналістика, ідентифікація особи, ускладнені умови.

Масова загибель людей при надзвичайних ситуаціях зумовлює необхідність проведення відповідного обсягу судово-медичних досліджень для встановлення причин смерті, ідентифікації осіб і розв'язання інших значущих питань [1]. Виконання цих досліджень за наявності чисельних людських жертв нерідко стикається зі значним обсягом ушкоджень на трупах загиблих, що в 15 % випадків зумовлює втрату ідентифікаційно значущих ознак, та з відсутністю можливостей деяких судово-медичних експертних закладів, обумовлених недостатністю підготовки фахівців, неналежними умовами збереження трупів, відсутністю необхідного лабораторного обладнання.

Встановлення всіх обставин і часу події, її учасників є необхідною вимогою під час розслідування, зокрема при чисельній загибелі людей під час війни, техногенних катастроф або масових заворушень. У таких випадках практика, коли встановлюються особи не всіх загиблих, не може бути виправдана недостатністю часу та кадрового ресурсу. Хоча подекуди це зумовлено суто недоліками методичного забезпечення.

Процедура ідентифікації може відбуватися у звичайних та ускладнених умовах. За звичайних умов експертові надаються об'єкт А та об'єкт В для проведення певного ідентифікаційного дослідження. Саме наявність двох досліджуваних об'єктів дає можливість експертові за визначеними ідентифікаційними ознаками дійти певного висновку відповідно до принципів ідентифікаційного дослідження. Ускладненими умовами слід вважати такі, коли експертові наданий на дослідження об'єкт А, а об'єкт В відсутній або не визначений. За таких умов експерт лише визначає певні характеристики об'єкта В, що проявилися на об'єкті А, яких, однак, недостатньо для остаточної ідентифікації об'єкта В. Іншим випадком ускладнених умов ідентифікації є масова загибель людей. За таких умов обсяг роботи суттєво зростає, що потребує чіткої координації роботи всіх служб і належного методичного забезпечення експертних досліджень.

Розглянемо дії експерта в простих та ускладнених умовах на прикладах. Експерту наданий на дослідження обгорілий труп людини, яка загинула під час пожежі. У слідчого є підстави вважати, що загиблим є певна особа – власник будинку. Якщо особа має стоматологічну картку, в якій зазначений її стоматологічний статус, експерт може порівняти стоматологічний статус трупа з зажиттєвими даними та зробити висновок про тотожність трупа та власника будівлі. Такий випадок слід вважати звичайними умовами ідентифікації, оскільки для порівняння наявні два об'єкти.

Проте частіше ідентифікаційне дослідження виконується за відсутності будь-яких відомостей про людину, наприклад, при ідентифікації невстановленої особи. Це призводить до ситуації, коли треба спочатку визначитися з особою людини або обмеженим колом осіб, стосовно якої (яких) має бути проведено ідентифікаційне дослідження, потім виявити ідентифікаційні ознаки та наприкінці виконати саме дослідження. Зазначимо, що перші два етапи по суті є розшуковою роботою, покладеною на правоохоронні органи, але на практиці відсутність ефективної взаємодії між експертними закладами та розшуковими підрозділами Міністерства внутрішніх справ (МВС) України призводить до незадовільних результатів – особи певної кількості померлих людей так і залишаються не встановленими.

Варіантом ускладненого випадку є ідентифікація у випадках масової загибелі людей. Відсутність або обмеженість інформації про загиблих, що має ідентифікаційну значущість, додатково ускладнюється чисельністю загиблих та обмеженою кількістю експертів, яких можна залучити до роботи одночасно.

Аналіз фахової літератури демонструє малу кількість публікацій щодо цього в Україні [1]. Проте добре відомі роботи закордонних вчених, які вивчали проблему ідентифікації людини з криміналістичного та судово-медичного поглядів [2-9].

Дослідження, проведені судовими експертами щодо ідентифікації людини, зазвичай не є комплексними. Вони розглядають окремі аспекти судово-медичної ідентифікації за певними ознаками [1-4]. Сукупність цих досліджень є основою сучасної ідентифікації. Дуже важливими є роботи вчених [2-4], які комплексно вивчили проблему судово-медичної ідентифікації людини, зокрема за надзвичайних обставин [2].

У процесі ідентифікації особи використовується комплекс судово-медичних, криміналістичних, антропологічних та інших дослідів для порівняння наявних зразків з наданими об'єктами або пошук збігів у базах даних. МВС ведуться криміналістичні обліки, що містять відомості про певні контингенти громадян, які слугують базами даних для ідентифікаційних досліджень. Наприклад, дактилоскопічні обліки. Але дактилоскопічна ідентифікація не є судово-медичним дослідженням, до того ж у випадках значного пошкодження візерунків шкіри на руках не може бути використана.

Ідентифікація померлих за кістковими рештками в правовому контексті є важливою складовою судово-медичної ідентифікації особи [5]. Першочерговим етапом ідентифікації особи є встановлення того, чи належать кісткові рештки людині [6]. Якщо так, на наступному етапі ідентифікації використовують антропологічні методи для визначення статі, статури (зросту), раси тощо [7-9].

За наявності цілого кістяка статі можна визначити майже зі 100 % точністю. Відомо, що серед окремих кісток найточніші результати у встановленні статі забезпечують таз (точність становить 95 %) і череп (точність складає 92 %). Також для визначення статі придатні стегнова, великогомілкова, ліктьова, променева, грудна, п'ясткові та зап'ясткові кістки, хребці тощо. Встановлення статі кісток ґрунтується на сукупності їхніх морфологічних і морфометричних характеристик. Процес росту в дітей і підлітків може перешкоджати прояву деяких статевих диморфічних ознак у кістках, тому методи визначення статі застосовуються на кістках дорослої людини [7].

Встановлення статури також є важливою частиною ідентифікації особи. Це дає уявлення про розміри людини. Завдяки алометричному співвідношенню частин тіла між собою статуру можна оцінити майже за всіма кістками кістяка. Існують два методи оцінки зросту за кістковими рештками: анатомічний і математичний. Анатомічний є найбільш точним, оскільки він передбачає наявність цілого кістяка для визначення зросту. Математичний метод передбачає використання певних статистичних формул при оцінці статури [8].

Визначення расової приналежності також є обов'язковим етапом ідентифікації особи, що ґрунтується на морфологічних особливостях кісток людини. Зазвичай саме характеристики черепа, як-от носовий отвір, виличні та верхньощелепні кістки, зуби, використовуються

для встановлення расової приналежності за кістковими рештками. Іноді в судово-медичних експертизах для визначення расової приналежності також застосовуються проксимальний і дистальний кінці стегнової кістки. Нині внаслідок змішування різних груп населення в сучасній популяції встановлення раси за кістковими рештками стає складнішим [5].

Тож застосування антропологічних методів дозволяє отримати важливі дані в процесі ідентифікації. Але в ускладнених умовах експерту може бути надано недостатньо матеріалу для проведення всього комплексу судово-антропологічних досліджень. Інші методи, як-от, наприклад, реконструкція обличчя, також можуть бути застосовані для забезпечення позитивної ідентифікації особи [9].

Одним з найінформативніших методів ідентифікації особи є молекулярно-генетичне дослідження, що полягає у виділенні дезоксирибонуклеїнової кислоти (ДНК) з клітин у цитологічних препаратах, її ампліфікації та отриманні ДНК-профілю біологічної тканини. Але створення повного ДНК-профілю має сенс лише за присутності можливості порівняння з наявним профілем, зокрема за базами ДНК-матеріалу населення. Наразі обліки ДНК-профілів великих верст населення, що можуть надати допомогу при виконанні судово-медичних ідентифікаційних досліджень, відсутні. Це є нагальною проблемою, яку треба вирішувати на законодавчому рівні. Окрім ДНК-профілю, важливими складовими бази даних ідентифікуючих характеристик можуть бути медичні відомості, що накопичені в медичних закладах (стоматологічна допомога, оперативні втручання, лікування щодо переломів кісток), і, власне, персональні дані населення.

Ці обставини дають можливість вважати, що судово-медична ідентифікація загиблих і померлих осіб в Україні в ускладнених умовах є важливою нагальною науково-практичною проблемою, вирішення якої має бути комплексним за декількома напрямками. Першим з них є визначення стандартів судово-медичних досліджень, що виконуються під час розслідування злочинів, пов'язаних з масовою загибеллю людей. Ці стандарти мають бути оформленими у вигляді експертної технології, яку необхідно запровадити в державі. Другим напрямком повинні бути законодавчі ініціативи щодо створення умов для накопичення ідентифікаційних відомостей про населення, що можуть застосовуватися судово-медичними експертами при відповідній роботі. Третім напрямком є інформаційно-роз'яснювальна робота, що має на меті досягнути порозуміння громадян у питаннях важливості накопичення такої ідентифікаційної інформації. На нашу думку, для реалізації другого та третього напрямків цієї роботи експертна спільнота має надати професійне обґрунтування законодавчих ініціатив та інформаційного забезпечення при формуванні ідентифікаційних баз даних.

Отже, основним напрямком, на якому слід сконцентрувати увагу, є визначення стандартів судово-медичних досліджень, що виконуються у випадках розслідування злочинів, пов'язаних з масовою загибеллю людей. У ньому вбачаються декілька складових, тому вважаємо за доцільне структурувати його певною мірою. Розв'язання проблеми ідентифікації в складних умовах за першим напрямком потребує розроблення та формування відповідних експертних технологій і їх запровадження в судово-медичну експертну практику. Насамперед слід визначити перелік юридичних, наукових і методичних проблем, з якими стикається судово-медичний експерт під час виконання ідентифікаційних досліджень. Далі необхідно оптимізувати методологічну базу судово-медичної ідентифікації людей в ускладнених умовах. Провести аналіз етапів судово-медичного ідентифікаційного дослідження людини в сучасній експертній практиці та визначити складнощі в роботі судово-медичного експерта. Опрацювати стандарт щодо ідентифікаційних ознак, за якими вирішується завдання ідентифікації особи. Кінцевим етапом має бути розробка експертних технологій ідентифікації людини в ускладнених умовах і їх впровадження в судово-медичну експертну практику.

Методологічну базу дослідження мають складати положення теорії криміналістичної ідентифікації, методики судово-медичної ідентифікації людини, які нині використовуються в судово-медичній практиці, відомості з анатомії та фізіології людини, стоматології, травматології, шкірних і венеричних захворювань, внутрішніх хвороб та інших клінічних дисциплін.

Розробка експертних технологій судово-медичної ідентифікації людини в ускладнених і надзвичайних умовах, на нашу думку, передбачає наступні кроки. Аналіз законодавчих і нормативних актів, що вносять накопичення та використання персональних даних людини, які мають значення для судово-медичної ідентифікації особи, й опрацювання пропозицій щодо їх удосконалення. Внесення змін до медичної статистичної звітності та ведення загальнодержавних електронних баз даних щодо наявності інформації про встановлення батьківства й інших родинних зв'язків, стоматологічного лікування, оперативних втручань, лікування щодо переломів кісток та інших відомостей, значущих при виконанні ідентифікаційних досліджень. Оскільки методи судово-медичної ідентифікації людини, що наразі використовуються в експертній практиці, є прийнятними за наявності достатніх інформації та часу для порівняльного дослідження, для роботи судово-медичного експерта в ускладнених умовах необхідно запропонувати технології експертних досліджень для трьох типових ситуацій: ідентифікація ускладнена недостатністю відомостей для порівняльного дослідження; ідентифікація ускладнена великою кількістю загиблих; ідентифікація ускладнена за обома обставинами.

Структурне перетворення судово-медичних закладів нашої держави в єдину судово-медичну службу України закладає організаційні підвалини досліджень з ідентифікації особи в ускладнених умовах. В умовах воєнного стану організаційні заходи мають бути оперативними та спрямованими на розв'язання питань достатнього кадрового забезпечення фахівцями з судово-медичної ідентифікації, матеріально-технічного насичення експертних підрозділів, в яких виконуються ідентифікаційні дослідження, забезпечення доступу до інформації з загальнодержавних баз обліку, що необхідна для експертних досліджень, опрацювання алгоритмів досліджень, що мають бути запроваджені за певних ускладнених умов.

Отже, на теперішній час перед експертною спільнотою постало завдання комплексного розв'язання нагальної проблеми судово-медичної ідентифікації в ускладнених умовах, що потребує проведення нормативно-правових, організаційних, науково-методичних і навчальних заходів у взаємодії з правоохоронними органами, держаними та місцевими органами влади.

Література

1. Герасименко ОІ, Герасименко КО. Досвід роботи судово-медичної служби з ідентифікації осіб в умовах надзвичайних ситуацій з масовою загибеллю людей. Судово-медична експертиза. 2018;1:51-4. doi: 10.24061/2707-8728.1.2018.13
2. Пашинян ГА, Тучик ЕС. Судебно-медицинская экспертиза при крупномасштабных катастрофах. Москва; 1994. 136 с.
3. Томилин ВВ, редактор. Медико-криминалистическая идентификация. Москва: Издательская группа НОРМА-ИНФРА; 2000. 472 с.
4. Томилин ВВ, редактор. Судебно-медицинское исследование вещественных доказательств. Москва: Медицина; 1989. 304 с.
5. Krogman WM, Iscan YM. The Human Skeleton in Forensic Medicine. 2nd ed. Springfield: Charles C. Thomas Pub Ltd; 1986. 576 p.
6. Burns KR. Forensic Anthropology Training Manual. 3d ed. Routledge; 2012. 384 p. doi: 10.4324/9781315664163
7. Krishan K. Anthropometry in Forensic Medicine and Forensic Science – forensic anthropometry. Internet J Forensic Sci [Internet]. 2007 [cited 11 May 2023];2(1):1-14. Available from: https://www.academia.edu/1895582/Anthropometry_in_Forensic_Medicine_and_Forensic_Science_Forensic_Anthropometry
8. Krishan K, Kanchan T, Menezes RG, Ghosh A. Forensic anthropological casework-essential methodological considerations in stature estimation. J Forensic Nurs. 2012;8(1):45-50. doi: 10.1111/j.1939-3938.2011.01122.x

9. Kanchan T, Krishan K. Personal Identification in Forensic Examinations. *Anthropology*. 2013;2(1):114. doi: 10.4172/2332-0915.1000114

References

1. Herasymenko OI, Herasymenko KO. Dosvid roboty sudovo-medychnoi sluzhby z identyfikatsii osib v umovakh nadzvychainykh sytuatsii z masovoiu zahybelliu liudei [Experience of the forensic-medical service on identification of persons under emergency situations with the mass person of people]. *Sudovo-medychna ekspertyza*. 2018;1:51-4. doi: 10.24061/2707-8728.1.2018.13 (in Ukrainian)
2. Pashinyan GA, Tuchik ES. Sudebno-meditsinskaya ekspertiza pri krupnomasshtabnykh katastrofakh [Forensic medical examination in large-scale disasters]. Moscow; 1994. 136 s. (in Russian)
3. Tomilin VV, redaktor. Mediko-kriminalisticheskaya identifikatsiya [Medico-forensic identification]. Moscow: Izdatel'skaya gruppa NORMA-INFRA; 2000. 472 s. (in Russian)
4. Tomilin VV, redaktor. Sudebno-meditsinskoe issledovanie veshchestvennykh dokazatel'stv [Forensic examination of physical evidence]. Moscow: Meditsina; 1989. 304 s. (in Russian)
5. Krogman WM, Iscan YM. *The Human Skeleton in Forensic Medicine*. 2nd ed. Springfield: Charles C. Thomas Pub Ltd; 1986. 576 p.
6. Burns KR. *Forensic Anthropology Training Manual*. 3d ed. Routledge; 2012. 384 p. doi: 10.4324/9781315664163
7. Krishan K. Anthropometry in Forensic Medicine and Forensic Science – forensic anthropometry. *Internet J Forensic Sci* [Internet]. 2007 [cited 11 May 2023];2(1):1-14. Available from: https://www.academia.edu/1895582/Anthropometry_in_Forensic_Medicine_and_Forensic_Science_Forensic_Anthropometry
8. Krishan K, Kanchan T, Menezes RG, Ghosh A. Forensic anthropological casework-essential methodological considerations in stature estimation. *J Forensic Nurs*. 2012;8(1):45-50. doi: 10.1111/j.1939-3938.2011.01122.x
9. Kanchan T, Krishan K. Personal Identification in Forensic Examinations. *Anthropology*. 2013;2(1):114. doi: 10.4172/2332-0915.1000114

WAYS OF IMPROVING THE FORENSIC MEDICAL IDENTIFICATION OF A PERSON IN COMPLICATED CONDITIONS

Hurov O. M.¹, Antonov A. G.², Surgay N. M.², Tatarko S. V.², Shilan V. I.³, Uzbek T. S.²

¹ Kharkiv Regional Bureau of Forensic Medical Examination, Kharkiv, Ukraine

² Donetsk National Medical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

³ Kirovohrad Regional Bureau of Forensic Medical Examination, Kropyvnytskyi, Ukraine

Summary. The authors conducted a study of the current state of forensic medical examination regarding the identification of persons who died in mass killings. Existing problems of forensic medical identification of persons in difficult conditions were revealed. The authors identified ways to create expert technologies, the development and use of which can significantly improve the state of identification of persons in conditions of mass death.

Keywords: forensic medical identification, forensics, identification of the person, complicated conditions.

Відомості про авторів:

Гуров О. М. – доктор медичних наук, професор, заступник начальника з організаційно-методичної роботи КЗОЗ Харківське обласне бюро судово-медичної експертизи, м. Харків, Україна, e-mail: gam1987@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-3833-6100

Антонов А. Г. – кандидат медичних наук, доцент, доцент закладу вищої освіти кафедри патологічної анатомії, судової медицини та гістології Донецького національного медичного університету, м. Кропивницький, Україна, e-mail: a.g.antonov@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-7782-978X

Сургай Н. М. – кандидат медичних наук, доцент, завідувачка кафедри патологічної анатомії, судової медицини та гістології Донецького національного медичного університету, м. Кропивницький, Україна, e-mail: natalya.surgay@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2206-1704

Татарко С. В. – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри фізіології та патологічної фізіології Донецького національного медичного університету, м. Кропивницький, Україна, e-mail: s.tatarko59@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8620-0753

Шилан В. І. – начальник КЗ Кіровоградське обласне бюро судово-медичної експертизи, м. Кропивницький, Україна, e-mail: shilanvi58@gmail.com

Узбек Т. С. – асистент кафедри патологічної анатомії, судової медицини та гістології Донецького національного медичного університету, м. Кропивницький, Україна, e-mail: tatianauzbek22@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9709-3869

Information about authors:

Hurov O. M. – Doctor of Medical Science, Professor, Vice Head of the MI Kharkiv Regional Bureau of Forensic Examination, Kharkiv, Ukraine, e-mail: gam1987@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-3833-6100

Antonov A. H. – Candidate of Medical Science, Associate Professor of the Department of Pathological Anatomy, Forensic Medicine and Histology, Donetsk National Medical University, Kropyvnytskyi, Ukraine, e-mail: a.g.antonov@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-7782-978X, ResearcherID: ADV-3692-2022, Scopus Author ID: 7202844031

Surgai N. M. – Candidate of Medical Science, Associate Professor, Head of the Department of Pathological Anatomy, Forensic Medicine and Histology, Donetsk National Medical University, Kropyvnytskyi, Ukraine, e-mail: natalya.surgay@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2206-1704

Tatarko S. V. – Doctor of Medical Science, Professor, Head of the Department of Physiology and Pathological Physiology, Donetsk National Medical University, Kropyvnytskyi, Ukraine, e-mail: s.tatarko59@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8620-0753

Shilan V. I. – Head of the MI «Kirovohrad Regional Bureau of Forensic Examination», Kropyvnytskyi, Ukraine, e-mail: shilanvi58@gmail.com

Uzbek T. S. – Assistant of the Department of Pathological Anatomy, Forensic Medicine and Histology, Donetsk National Medical University, Kropyvnytskyi, Ukraine, e-mail: tatianauzbek22@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9709-3869